

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Moliya va buxgalteriya hisobi fakulteti dekani, professor, Burxanov Aktam Usmanovich taqrizi ostida

Jamolova Xonzoda O‘rolboy qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Moliya va buxgalteriya hisobi”
fakulteti 2-bosqich talabasi
Telefon raqam: +998931253404
researchscience02@gmail.com

QISHLOQ XO‘JALIGIDA SUG‘URTA TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiy rivojlanishning asosiy tarmoqlaridan hisoblangan qishloq xo‘jaligi hamda sug‘urta sohalarning birgalikda takomillashuvining yo‘lga qo‘yilishidagi barcha nazariy qarashlar, takliflar va xulosalar, shuningdek amalyotdagi manfaatli tomonlari haqida fikr va mulohazalar yuritildi. Qishloq xo‘jalik tovarlarini ishlab chiqaruvchilar ish jarayonida uchraydigan xatarlar aniqlandi va qanday holatlarda sug‘urtalanish mumkinligi aniq misollar bilan ko‘rsatib o‘tildi.

Kalit so‘zlar: Qishloq xo‘jaligi, sug‘urta tarmoqlari, sug‘urta kompaniyalari, oziq-ovqat narxlari, bozor infratuzilmasi.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF AGRICULTURAL INSURANCE SYSTEM DEVELOPMENT

Abstract: In this article, all the theoretical views, proposals and conclusions, as well as opinions and comments about the stakeholders in the implementation of the joint improvement of the agriculture and insurance sectors, which are considered as the main sectors of economic development, were discussed. The risks faced by producers of agricultural goods in the course of their work were identified and the cases in which insurance is possible were shown with specific examples.

Key words: Agriculture, insurance networks, insurance companies, food prices, market infrastructure.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СТРАХОВАНИЯ

Аннотация: В данной статье рассмотрены все теоретические взгляды, предложения и выводы, а также мнения и комментарии по поводу заинтересованных сторон в осуществлении совместного совершенствования сельского хозяйства и страхового сектора, которые рассматриваются как основные отрасли экономического развития. Выявлены риски, с которыми сталкиваются производители сельскохозяйственной продукции в процессе своей деятельности, и показаны случаи, в которых возможно страхование, на конкретных примерах.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, страховые сети, страховые компании, цены на продукты питания, рыночная инфраструктура.

Kirish

Ma'lumki, muhim bozor infratuzilmasi bo'lmish sug'urtani rivojlantirmasdan turib iqtisodiyotni baroqarorligini ta'minlash mumkin emas, shuning uchun qishloq xo'jaligi korxonalarining barqarorligi ko'p jihatdan sug'urta tizimini nechog'lik rivojlanganligi bilan chambarchas bog'liq, ya'ni ularga bozor sharoitida ehtiyojlariga qarab barcha zarur xizmatlarini ko'rsata oladigan zamonaviy sug'urta xizmatlarini

keng rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Xususan 2020-2030 yillarga móljallangan qishloq xójaligi dasturlarini samaralir amalga oshirishda sugúrtaning órni judda katta: 2023-yilda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish, qayta ishlashni kengaytirish va qo‘llab-quvvatlashning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida “O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020 — 2030-yillarga móljallangan strategiyasida belgilangan vazifalarni 2023-yilda amalga oshirish, mavjud resurslardan samarali foydalanish orqali oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlarini ko‘paytirish, ichki bozorda aholi talabini ta‘minlash va narxlar barqarorligini saqlash hamda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtiruvchilarni iqtisodiy va moliyaviy qo‘llab-quvvatlash maqsadlari belgilab olindi”[1].

Bilamizki qishloq xójaligida risk darajasi juda katta bòlib, ob-havoning beqarorlihi tufayli ekinlarning kelgusidagi hosilini tahminiy belgilash mumkin, ammo havoning keskin sovushi yoki keskin issib ketishi bilan zarar kòrganda fermerlar ham óz daromadlari manbalaridan ayrilib qolishlari katta fojियaga teng. Bunday vaziyatda sugúrta kompaniyalari zararni qoplab berishi fermerlar uchun qòllab quvvatlash bòlib, yana qayta ekin ekin daromadlarini kòpaytirib olishlari mumkin bòladi.

Lekin shunga qaramasdan, qishloq xo‘jaligida sugúrtalash tizimini rivojlantirishning mohiyati va zaruriyati ilmiy asoslash, qishloq xo‘jaligida sugúrtalash tizimini rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari va unga ta‘sir etuvchi omillar tasniflash, qishloq xo‘jaligida sugúrtalash tizimini rivojlantirishning hozirgi darajasi taxlil qilish asosida qishloq xo‘jaligida sugúrtalash mexanizmlarini takomillashtirish yo‘llari bo‘yicha tavsiyalar tayyorlash dolzarb ahamiyatga ega.

Adabiyotlar sharxi

Qishloq xo‘jaligida sugúrtalash tizimi rivojlantirish bo‘yicha xorijiy olimlardan A. Brandt, JI. Gras, F. Keppena, V. Targonskiy. B.C. Goxman, A.B. Chayanov, N.I. Gladkov va boshqalar tomonidan bir qator ilmiy ishlar olib borilgan. Oxirgi yillarda bu yo‘nalish bo‘yicha bevosita tadqiqot mavzusiga oid 2005 yilda i.f.n., dotsent A.Yadgarov tomonidan “Bozor iqtisodiyoti sharoitida qishloq xo‘jaligida sugúrtalash mexanizmini takomillashtirish” [2] hamda 2007 yilda A.S.Nurillaev tomonidan “O‘zbekistonda fermer va dehqon xo‘jaliklarini sugúrtalash masalalari” mavzularida [3] ilmiy izlanishlar olib borilgan. Shu boisdan mamlakatimizning innovation iqtisodiyotga o‘tishi sharoitida qishloq xo‘jaligida sugúrtalash tizimini yaxlit soha sifatida hozirgi o‘zgarishlar nuqta‘i-nazardan har tomonlama chuqur ilmiy hamda amaliy jihatdan o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqod metodologiyasi

Mazkur ilmiy maqolada qishloq xójaligida sugúrta tizimini takomillashtirish va bu borada jahon tajribasiga tayangan holda yurtimiz O‘zbekistonda ham uni joriy qilish , bundan mamlakatimiz iqtisodiyotiga ko‘riladigan manfaatlarni, foyda va afzalliklarni qolaversa bu yo‘ldagi qiyinchilik, kutilishi mumkin bo‘lgan muammolar haqida fikr mulohazalar yuritish uchun vazifalar belgilab olindi . Tadqiqot jarayonida empirik tadqiqotni kuzatish, induksiya, deduksiya, jamlash va ma‘lumotlar manbalari o‘rtasidagi aloqalarni aniqlash usullaridan va nazariy tadqiqotning analiz va sintez usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Innovation iqtisodiyotga o‘tish jarayonida respublikamiz qishloq xo‘jaligini o‘z oldiga qo‘ygan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda iqtisodiy faoliyatning barcha sohalarini shu jumladan, bank va sugúrtalash sohalarini rivojlantirish va takomillashtirishga ustuvorlik berish eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Mamlakat iqtisodiyotining barqaror, ishonchli taraqqiyotini ta‘minlashda sugúrtalash faoliyati ham alohida ahamiyat kasb etmoqda Shu sababli, qishloq xo‘jalik mahsuloti ishlab chiqaruvchilar uchun barqaror sugúrtalash bozorining kelgusidagi rivojlanishi dolzarb vazifa bo‘lib qoladi. Mamlakatimiz qishloq xo‘jaligi

sohasida shu jumladan, qishloq xo‘jalik tovarlarini ishlab chiqaruvchilarni sug‘urtaviy himoyasini samaradorligini oshirish uning qator yangi vazifa va muammolarini hal etish zaruriyatini keltirib chiqardi.

Qishloq xo‘jaligi texnikasi asosan quyidagi xatarlardan sug‘urtalanishi mumkin:

- qishloq xo‘jaligi texnikasini o‘g‘irlash – sug‘urtalangan qishloq xo‘jaligi texnikasini o‘g‘irlash;
- sug‘urtalangan qishloq xo‘jaligi texnikasiga tegishli qismlar, ehtiyot qismlar va qo‘shimcha jihozlarni o‘g‘irlash;
- bosqinchilik – sug‘urtalangan Qishloq xo‘jaligi texnikasi yoki uning qismlari, ehtiyot qismlari, qo‘shimcha jihozlarni majburan olib qo‘yish;
- yong‘in – sug‘urtalangan qishloq xo‘jaligi texnikasining ma‘lum sabablarga ko‘ra yonib ketishi;
- portlash – agar sug‘urtalangan qishloq xo‘jaligi texnikasi gaz va bug‘ bosimining oshishi natijasida portlagan bo‘lsa, bunda portlashdan keyin yong‘in sodir bo‘lgan taqdirda sug‘urta tovonini yong‘in xavfiga qarab to‘lanadi;
- yo‘l-transport hodisalari – sug‘urtalangan qishloq xo‘jaligi texnikasining harakatlanayotganda yoki turgun holatda shikastlanishi (to‘qnashuvi, sirpanishi, turli jihozlar bilan to‘qnashishi, qulashi);
- obyektlarning ta‘siri – sug‘urta qilingan qishloq xo‘jaligi texnikasiga turli xil obyektlarning tushib ketishi yoki to‘satdan urilishi natijasida sug‘urta qilingan qishloq xo‘jaligi texnikasini shikastlanishi yoki oynaning sinishi;
- uchinchi shaxslarning qonunga xilof harakatlari – qishloq xo‘jaligi texnikasiga boshqa shaxslar tomonidan moddiy zarar yetkazilishi;
- tabiiy ofatlar – suv toshqinlari, bo‘ronlar, to‘fonlar, do‘l, ko‘chkilar, chaqmoq urishi, zilzilalar.

Qishloq xo‘jalik tovarlarini ishlab chiqaruvchilar o‘z ishlab chiqarishi jarayonida quyidagi xatarlar bilan to‘qnashadi:- ishlab chiqarish xatarlari;- bozor yoki narx-navo xatarlari;- moliyaviy xatarlar;- shaxs bilan bog‘liq xatarlar;- institusional xatarlar;- shartnomalari shartlarini bajarilmasligi xatari;

-mulkiy xatarlar;

Bugungi kunda yurtimizda "O‘zagro sug‘urta" kompaniyasi respublika sug‘urta bozorida o‘zining nufuzli orniga ega bo‘lib, 187 ta xududiy bo‘linmalari, 21 ta shuba korxonalari hamda 600 taga yaqin shaxobchalari orqali yuridikva jismoniy shaxslarga 90 ga yaqin sug‘urta turlari bilan sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatib kelmoqda[4].

1-jadval

Qishloq, o‘rmon, va baliqchilik xo‘jaligining ulushi

T/r	Yillar	Foizlarda	Miqdori (trln so‘mda)
1	2020	30,1	174,6402
2	2021	26,9	197,6074
3	2022	24,8	220,30832
4	2023	23,7	251,220

Manba: stat.uz sayt ma‘lumotlaridan foydalangan holda muallif tomonidan tayyorlandi.

Ushbu jadvalda qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaliklarining YaIMdagi ulushlari ifodalangan. Ko‘rishimiz mumkinki, qiymat jihatidan nisbatan o‘sib borayotgan bu ko‘rsatgichning tobora YaIMdagi ulushi qisqarib bormoqda. Global muammolardan biri ob-havoning keskinlashuvi ham bunga misoldir. Aynan shu jarayonning yuz berishi ham biz qishloq xo‘jaligi sug‘urtasiga muhtoj ekanimizni isbotlaydi.

Yevropa Iqtifoqining boshqa davlatlariga nisbatan Ispaniyada qishloq xo‘jaligi sug‘urtasi juda rivojlangan. Chunki Ispaniyada qishloq xo‘jaligi milliy iqtisodiyotning eng muhim tarmog‘i hisoblanadi. Ushbu mamlakatda deyarli barcha turdagi qishloq xo‘jalik xatarlari sug‘urtalanadi. Ko‘p sonli sug‘urta kompaniyalari assotsiatsiyalarga birlashtirilgan. Ular sug‘urta bo‘yicha talablar va strategiyalarni ishlab chiqishga hamda boshqarishga mas‘uldirlar. Tabiiy ofatlar yuz bergan taqdirda fermerlarga davlat tomonidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri moliyaviy yordam ko‘rsatilmaydi. Chunki fermerlar daromadiga ta‘sir etuvchi deyarli barcha turdagi xatarlar qishloq xo‘jalik sug‘urtasi orqali to‘liq qamrab olinadi. Ahamiyatlisi shundaki, Ispaniyada risk darajasi qancha katta bo‘lmasin sug‘urtadan unumli foydalanish orqali butun dunyoda qishloq xo‘jaligi bo‘yicha yetakchi o‘rinlarni egallab kelmoqda[5].

Xulosa

Albatta, agrar tarmoqning rivoji jahonda oziq-ovqat xavfsizligi tobora dozarb ahamiyat kasb etib borayotgan bir paytda juda muhim hisoblanadi. Bu o‘z navbatida sohada xatarlarni sug‘urtalashning ahamiyatini yanada oshiradi. Shuni ham ta‘kidlash kerak, bugun mamlakatimiz sug‘urta bozorida qishloq xo‘jaligi sug‘urtasi rivojlanib borayotgan yo‘nalishlardan biri. Qishloq xo‘jaligi va uning sug‘urtasi ancha ilgari ketgan mamlakatlar tajribasi hamda yurtimiz agrar tarmog‘ining o‘ziga xos jihatlaridan kelib chiqib, yangi turdagi sug‘urta mahsulotlarini ishlab chiqish va mazkur yo‘nalishni rivojlantirishni esa davrning o‘zi taqozo etmoqda. Bunda bizga sug‘urtaning yordami juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. <https://www.agros.uz/news/post/234/> 2023-yilda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish, qayta ishlashni kengaytirish va qo‘llab-quvvatlashning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida
2. Ялгаров А.А. Бозор Иқтисодиёти Шароитида Қишлоқ Хўжалигида Суғурта Механизмини Такмиллаштириш. 08.00.04-Қишлоқ Хўжалиги Иқтисодиёти Ихтисослиги Бўйича Иқтисод Фанлари Илмий Даражасини Олиш Учун Ёзилган Диссертация. Тошкент - 2006 Йил.
3. Нуриллаев А.С. Ўзбекистонда Фермер Ва Дехқон Хўжаликларини Суғурталаш Масалалари” 08.00.07-Молия, Пул Муомаласи Ва Кредит Ихтисослиги Бўйича Иқтисод Фанлари Илмий Даражасини Олиш Учун Ёзилган Диссертация. Тошкент - 2007 Йил.
4. <https://www.agro.uz/11-04536129/>
5. <https://www.agros.uz/news/post/234/>
6. <https://stat.uz/uz/>